

Jan Melvil
publishing

Jindřich Kačer

TEMNÉ POČÁTKY
ČESKÝCH DĚJIN

Odkud k nám přišli a jak žili první Slované

Jindřich Kačer

Temné počátky českých dějin

Odkud k nám přišli a jak žili první Slované

Copyright © 2021 Jindřich Kačer

V edici H!story vydalo nakladatelství Jan Melvil Publishing v Brně roku 2021.

Žádná část této knihy nesmí být nijak použita či reprodukována bez písemného svolení, s výjimkou případů krátkých citací jako součásti kritických článků a recenzí.

Odpovědná redaktorka Lenka Čížková

Šéfredaktor a vývojový editor Marek Vlha

Redakční spolupráce Vít Šebor

Odborná spolupráce David Kalhous, Petr Luňák, Jiří Macháček,

Kristýna Urbanová

Grafická úprava a sazba Stará škola (staraskola.net)

Obálka Pavel Junk

Obrázek na obálce Replika Zbručského idolu,

archeopark v Chotěbuzi-Podoboře

Jazyková korektura Vilém Kmuniček

Tisk a vazba PBTisk, a. s., Příbram

Vydání první

Jan Melvil Publishing, 2021

melvil.cz

Chyby a připomínky: melvil.cz/chyby

Recenze a pochvaly: melvil.cz/kniha-temne-pocatky, libisemi@melvil.cz

Knihy vychází také elektronicky a jako audiokniha.

ISBN 978-80-7555-144-3

Obsah

Úvod / 7

Kapitola 1: Příchod Slovanů a pověst o praotci Čechovi / 13

Kapitola 2: Sámova říše a jiné kmenové svazy / 54

Kapitola 3: Mýty starých Čechů / 80

Kapitola 4: Zemědělství a další práce na slovanské vesnici / 115

Kapitola 5: Krajina, obchod a zrod hradišť / 152

Kapitola 6: Rodina, rod, vesnice, kmen / 177

Kapitola 7: Víra a oběti / 215

Kapitola 8: Válka a boj / 263

Doslov / 305

Poděkování / 313

Zdroje obrazové přílohy / 315

Vybraná literatura a prameny / 317

Volně šířitelná ukázka z knihy Temné počátky českých dějin. Odkud k nám přišli a jak žili první Sované

*Mé ženě Elišce a pořadatelům i účastníkům larpů
Perunův stín, boj a pád*

Úvod

Co vlastně víme o životě starých Slovanů v 6. až 8. století? Pravda je taková, že s jistotou velmi málo. O jejich každodenním životě, vládcích i politickém uspořádání si toho ve skutečnosti dnešní badatelé dovoluují tvrdit méně než jejich předchůdci v 19. století, kdy vlastenecké nadšení popouštělo uzdu fantazie a dalo vzniknout řadě fantastických teorií.

Zavádějící konstrukce tehdejších historiků a průkopníků archeologie jsou v kontextu doby pochopitelné. V důsledku vzedmutého vlastenectví se snažili dokázat jistou nadřazenost a moudrost Slovanů v porovnání s jinými etniky, především Germány. Do určité míry se tak bránili tehdejší germánské „agresi“, protože spousta slovanských národů žila „v područí“ německy mluvících vládců, zejména v podunajské monarchii.

Vzpomeňme si na slavné padělky *Rukopis zelenohorský* a *Rukopis královédvorský*, z nichž hlavně ten první měl vypovídat o vysoké úrovni slovanské kultury a jakési rané období „demokracie“ v Čechách před nástupem Přemyslovců. Báseň o Libušině soudu, obsažená v prvně jmenovaném díle, měla údajně vzniknout někdy na přelomu 9. a 10. století, čímž by se stala nejstarší českou písemnou památkou vůbec. K samotnému Libušinu soudu se dostanu ve třetí kapitole knihy, ale už teď můžu prozradit, že ten historický (v podání kronikáře Kosmy a dalších) s ranou demokracií neměl nic společného.

Další velký mýtus, představu o nebojovné holubičí povaze Slovanů a jejich poddajnosti, měl ve skutečnosti na svědomí německý filozof Johann Gottfried Herder, který koncem

18. století ve svých *Idejích k filozofii dějin lidstva* popsal Slované jako mírumilovné a dospěl k závěru, že budoucnost patří právě slovanskému živlu, jenž v dominanci nad Evropou vystřídá agresivní živel germánský. Tak mimochodem došlo k zajímavému paradoxu, kdy se slovanští nadšenci 19. století odvolávali na věhlasného německého autora. Jen mírumilovný národ je přece schopný vytvořit klidný a mírový svět, kde poctivá práce a zvelebování půdy převáží nad dobytčností a násilím.

Ideje panslavismu (všeslovanství) se v některých kruzích braly jako kulturní záležitost, v jiných (nejvýrazněji v Rusku) jako věc politiky a vedly k úvahám nad spojením všech Slovanů do jednoho státu. V obou případech bylo nutné velebit přednosti slovanského etnika. Obzvláště v tomto směru vynikl česky píšící uherský Slovák a vášnivý rusofil Ján Kollár, jehož *Slávy dcera* ovlivnila myšlení několika generací buditelů a vlastenců. Kollár se sice věnoval jazykovědě i historii, byl dokonce jmenován profesorem slovanské archeologie na Vídeňské univerzitě, přesto nebyl exaktním vědcem v pravém slova smyslu – a to dokonce ani v uvolněnějších měřítkách své doby. Vždy byl spíše umělcem a básníkem, který dokázal s fakty a smyšlenkami mistrně manipulovat. S velkou pravděpodobností nefabuloval ve zlém úmyslu někoho podvést nebo vodit svůj národ za nos. Ponořil se do „výzkumů“ natolik, že svým konstrukcím věřil, a to včetně takových fantazií, jako že staří Římané byli ve skutečnosti Slované a že latina je slovanský jazyk. K tomuto nezlomnému přesvědčení dospěl při svých cestách po Itálii. Kromě toho vytvářel třeba teorie o tom, že slovanská tvář je typicky veselá a kulatá, zatímco germánská krutá a protáhlá. Dnes nám to může připadat úsměvné o to víc, že moderní výzkumy DNA dokazují, jak se různá etnika ve střední Evropě po dlouhá staletí mísila.

Ideologické zaslepení nebylo vlastní jen éře národního obrození, ale i období komunismu, kdy marxističtí historikové

zdůrazňovali slovanskou vzájemnost se Sovětským svazem a dalšími spřátelenými socialistickými republikami – Polskem, Bulharskem či Jugoslávií. Pořád ostatně panovalo soupeření s převážně „germánským“ či „románským“ Západem.

Nad vlasteneckým blouzněním 19. století i leckterými prorežimními úlitbami před rokem 1989 už dnes můžeme mávnout rukou nebo se nad nimi ironicky pousmát. O to menší pochopení bychom však měli projevit vůči nesmyslným teoriím, které se v souvislosti se starými Slovany objevují v posledních třiceti letech. Například roku 1991 vydal filmař a amatérský badatel Antonín Horák knihu *O Slovanech úplně jinak*, jejíž fantaskností si nijak nezadal s Kollárem. Mimo jiné zcela vážně tvrdil, že báje o Prométheovi hovoří o Praslovanech nebo že starověcí Kréťané mluvili slovanským jazykem, který rozpoznal v nápisech zaznamenaných lineárním písmem A a B (první z těchto písem dosud není rozluštno). Původ Slovanů tak Horák oproti Kollárovi posunul od Římanů ke starým Řekům, a dokonce k Mínojcům! Jejich přítomnost vlastně viděl ve všech světových kulturách.

Méně křiklavé, ale o to kontroverznější je působení České společnosti rukopisné založené roku 1993, která se dodnes snaží udržet při životě diskusi o pravosti *Rukopisu královédvorského* a *Rukopisu zelenohorského*. Přes všechny dávno přinesené důkazy se nevzdávají myšlenky, že oba podvrhy jsou pravé. Stojí za podobnými teoriemi snaha dosáhnout objektivního poznání, nebo spíš podvědomá touha zvýšit prestiž svých (našich) předků?

Pokud se snažíme odhalit pravdu, měli bychom se také oprostít od jakéhokoli „měření sil“ s Germány či Kelty, o Římanech nemluvě. Srovnávání jednotlivých etnik je samozřejmě na místě, ale pouze z toho důvodu, abychom mohli určit společné či rozdílné znaky, případně sledovat šíření kulturních a technologických zvláštností po Evropě. Navíc, jak už

zaznělo, zřejmě nelze mluvit o čistých Slovanech a Germánech, protože všechna etnika se neustále mísila dohromady.

Název této knihy má symbolický význam, pro období 7. a 8. století až mimořádně přílehlavý. I když *Temné počátky českých dějin* mohou znít na první pohled trochu fantasticky, nejedná se o žádný vzestup Temného pána a ani tu není žádná souvislost s Jiráskovým románem *Temno*, který vykresluje strážně tajných nekatolíků v 18. století. Ohledně informací o tehdejšímu dění v české kotlině či v povodí řeky Moravy totiž tápeme. S výjimkou stručné zprávy o Sámově říši se nelze opřít o žádné dobové písemné prameny, a nezbyvá než se spolehnout na archeologické nálezy, analogie s jinými etniky na podobném stupni rozvoje a pozdější zprávy o příbězích a zvyklostech, které zde po nejstarších Slovanech zůstaly. Pokud se chce kdokoli pokusit o historickou rekonstrukci takové doby, nabízí se mu velký prostor pro domýšlení a vlastní úsudek.

Nejspolehlivější, nejméně vědecký a nejiracionálnější přístup je čistě archeologický, který popisuje nálezy z dané doby, určuje jejich význam a na základě vědomostí (a někdy i postojů) daného archeologa je zasazuje do užšího či širšího kontextu v dané lokalitě. Jenže tento přístup se také drží nejvíce při zemi a přísně vzato může vést jenom ke katalogu suchých údajů o velikosti polozemnic či jemných nuancích v tvarech keramiky, srpů či radlic. O něco výše „nad zemí“ se pak vznášejí komplexnější popisy tehdejšího života, které sice už potřebují trochu domýšlení, ale stále se drží strohého vědeckého popisu. Podobných knih o Slovanech u nás vyšlo v posledních desetiletích několik a poskytují cenné informace nejen odborníkům, ale i zapáleným a poučeným laikům. I já jsem z nich při psaní této knihy vycházel a v žádném případě nemám v úmyslu je popírat či nahrazovat, přestože zejména starší tituly neměly možnost reflektovat výsledky moderních výzkumů.

Další rovinu do vědeckého přístupu vnesla experimentální archeologie. Název této disciplíny napovídá, že archeologové pomocí experimentů zkoušejí napodobit dobové výrobní či zemědělské postupy (například stavbu domu, pěstování pšenice či mletí mouky). Z pokusů pak odvozují, jak tehdejší lidé pracovali a žili. Tento přístup je mi mimořádně sympatický a do značné míry se od něj odvíjí i text knihy, kterou držíte v ruce.

Kromě toho na základě zmíněných pokusů, nálezů a vědeckých poznatků sestavuji příběhy, které mají rané Slované plasticky znázornit a vdechnout jim život, což samotné archeologické nálezy nedokážou. Proto jsem se vedle odborného výkladu pustil také do psaní krátkých fiktivních příběhů z pohledu vůdců i prostých vesničanů, aby čtenář získal přibližnou představu, jak se tehdy žilo na vesnicích, případně na prvních hradištích. Do takzvaných „velkých dějin“ tak můžete nahlédnout při jednání Sámovy kmenové rady či v průběhu knížecího rituálu obětování bohům. Přitom však zdůrazňuji, že se jedná o popularizaci současného stavu vědeckého poznání o době starých Slovanů a jejich životě. Nezkouším vyvracet žádné uznávané teorie, pouze se v diskusích o této době přikláním k tomu či onomu názoru historiků.

Tento prvek by se v knize dost možná neobjevil, kdybychom zhruba před deseti lety s přáteli neporažali trilogii larpu (zkratka z anglického Live Action Role Playing čili živé ztvárnění určitých postav), v níž se hráči vtělovali do úlohy Slovanů, Avarů, Franků či Byzantinců. Vymýšleli jsme pro ně příběhy, které ve svých rolích v součinnosti s ostatními mohli hrát. Ony tři části jsme nazvali Perunův stín, Perunův boj a Perunův pád a ve finále zahrnovaly nahrazení slovanského pohanství křesťanstvím. Byla to pro mě zajímavá inspirace při tvorbě této knihy, protože jsme při larpu simulovali vztahy v rodinách a rodech, ale též mezi kmeny a kulturní střet s jinými etniky.

Doufám, že vás můj netradiční, ale na aktuálním vědeckém poznání založený přístup k výkladu počátků českých dějin bude bavit. A že se díky němu nejen dozvíte nové informace, ale začnete se na „temnou“ dobu 6. až 8. století dívat jinak.

Kapitola 1

Příchod Slovanů a pověst o praotci Čechovi

Všichni jsme byli ve škole odkojeni teorií o tom, že nejstarší Slované sídlili ve své pravlasti, která nejspíš ležela někde u řeky Dněpru, zhruba na území dnešní Ukrajiny. (Jiní badatelé ji hledají spíše mezi Dněprem a Odrou, nebo mezi Dněprem a Vislou.) Někdy v 5. až 6. století se pak měli Slované pod tlakem kočovných kmenů rozejít na tři světové strany. Východní větev měli tvořit předkové dnešních Rusů, Bělorusů, Ukrajinců a Rusínů, západní pak Čechů, Moravanů, Poláků a Slováků, ale i Polabských Slovanů a Lužických Srbů, a nakonec jižní větev založila sídla v oblasti dnešního Bulharska, Severní Makedonie, Chorvatska, Srbska a Slovinska. Zvláštní skupinu pak tvoří baltské národy (Litevci, Lotyšů a původní Prusové), které jsou se Slovany spjaty jen volně. Když je však pomineme (což ostatně školní učebnice většinou dělají), zní celá teorie velice jednoduše – navozuje představu obrovského národa, etnika či kmene koncentrovaného na jednom místě, který se dal z náhlého popudu do pohybu a jeho jednotlivé části se prostě přesunuly „o dům dál“, kde se z nich pak vyvinuly moderní slovanské národy. Kéž by šlo dějiny uchopit tak snadno!

Hledání pravlasti

Tato teorie má své kořeny v 19. století, kdy moderní národy potřebovaly nalézt své nejstarší prapředky a dokázat, že jsou národy starobylými, úctyhodnými a ve vypjatějších případech

i vyvolenými. To proto museli Češi, Poláci, Bulhaři, Rusové, Chorvati a další hledat své předky co nejdál v minulosti. A když neexistovaly žádné doklady o jejich původu, bylo potřeba alespoň vytvořit „temnou“ slovanskou pravlast, dostatečně vzdálenou od všech civilizovaných míst se znalostí písma, aby o ní nemohly existovat žádné záznamy. Navíc bylo potřeba zdůraznit, že Slované neměli absolutně nic společného s Germány, pod jejichž nadvládou velká část slovanských národů v 19. století „úpěla“.

A proč se tato poněkud zastaralá teorie udržela ve školních učebnicích dodnes? Nejspíš proto, že je jednoduchá, jasná a přehledná, takže si ji žáci základních a středních škol mohou snadno zapamatovat a lze je z ní vyzkoušet.

Na čem je vlastně postavená? Ani národovědci romantického 19. století si ji nemohli úplně „vycucat z prstu“. Vzhledem k absenci písemných pramenů a nejasnosti archeologických nálezů, které dokládají jen jakési kulturní okruhy rozdělené podle druhu nalezené keramiky (např. keramika pražského typu či okruh Praha-Korčak), bylo potřeba založit předpoklad o stěhování slovanských kmenů na jazyku, či spíše jazycích. I dnes, stejně jako v 19. století, je na první poslech zřejmé, že existuje skupina příbuzných slovanských jazyků s určitým společným základem, takzvanou praslovanštinou, která má blízko ke staroslověnštině, umělému jazyku církevní liturgie a vzdělanosti z 9. století. Pokud tedy čeština vychází ze stejného základu jako polština, ruština, bulharština, srbština, ukrajinština či chorvatština, logicky tyto národy musely mít společné předky. A na základě podobnosti se z nich dají utvořit tři jazykové skupiny, v nichž jsou si jednotlivé řeči ještě podobnější: západní (čeština, polština, slovenština), jižní (chorvatština, srbština, slovinština) a východní (ruština, ukrajinština a svým způsobem i bulharština, byť ta je na hranici mezi jižní a východní skupinou).

Pochybnosti o školním učivu

Nicméně například podle Florina Curty, amerického historika rumunského původu, je to jako důkaz příliš málo. Ve svých knihách *The Making of the Slavs: History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700* (Utváření Slovanů: Historie a archeologie dolního Podunají v letech 500–700) a *Slavs in the Making: History, Linguistics, and Archaeology in Eastern Europe (ca. 500 – ca. 700)* (Slované v procesu utváření: Historie, lingvistika a archeologie ve východní Evropě v letech 500–700) přišel s radikálně odlišnou tezí. Jeho teorie získává čím dál větší uznání především na Západě, ale už je hojně přijímána také v Polsku a zvolna proniká i k nám.

Florin Curta tvrdí, že lingvistické důkazy se dají kdykoli snadno přizpůsobit, přičemž archeologové pak mají tendenci jazykovou tezi potvrdit a záměrně vytvářejí ony kulturní okruhy tak, aby kopírovaly jednoduché základní schéma v podobě pravlasti a tří migračních proudů. Ve skutečnosti je zřejmé, že se slovanské jazyky značně měnily i v následujících stoletích a těžko se můžeme dobrat přesných vzájemných ovlivnění. Například slovenština vznikla až v 19. století na základě lidového nářečí, o němž prakticky neexistují starší záznamy. Proto její pravidla tak hojně vycházejí z češtiny a polštiny.

Navíc je zřejmé, že kulturní zvyky a tradice jako náboženství, rituály či rodinný a sociální život nemusí vůbec souviset s jazykem a s etnicitou. Nic nedokazuje, že lidé vyrábějící keramiku typu Praha-Korčák mluvili všichni stejným jazykem a vyznávali stejné bohy (podobně jako dnes nelze odvodit národní příslušnost podle nošení tenisek a riflí). Tyto skupiny spolu mohly mít něco společného, ale nejsou kvůli tomu nutně totožné.

Kromě toho se Slované žádnými typickými fyzickými znaky neliší od Germánů či Římanů. Jistěže, třeba lidé žijící ve

Středomoří mají vlivem podnebí většinou tmavší kůži, ale pořád nejde o jednoznačné rozdíly, jaké můžeme vysledovat třeba mezi černochoy a bělochoy. Ostatně během několika generací se rozdíly mezi nově příchozími a domorodci smazávají v důsledku vzájemných sňatků a z nich vzešlých potomků.

Během posledních 1 500 let, které uplynuly od první písemné zmínky o Slovanech, se krev všech evropských národů důkladně promíchala. U nás ve střední Evropě máme tolik germánských genů, že můžeme na nějaké čistokrevné „slovanství“ směle zapomenout a ostatní slovanské národy na tom nejsou jinak. Vždyť Bulhaři byli vlastně původně neslovanským kmenem turkotatarského původu, který vládl tamnímu slovanskému obyvatelstvu, až s ním splynul zvyky i jazykem. V samotném Rusku, největším slovanském státě, se projevil vliv Varjagů čili vikingů, příchozích ze Skandinávie, kteří vládli na Rusi od 9. století a rovněž po čase splynuli se slovanským obyvatelstvem. Nemluvě o mongolské Zlaté hordě, která panovala nad ruskými knížectvími od 13. do 16. století.

Není divu, že ani moderní testy DNA nemůžou určit nějaký typicky slovanský či germánský gen, který by zaručoval pravé slovanství či germánství. Například typ chromozomu Y (u mužů se dědí z otce na syna) zvaný R1a je nejvíce rozšířený ve východní a střední Evropě, takže by měl teoreticky zaručovat slovanský původ. U nás ho má však pouhých 36,8 procenta mužů. I když k tomu připočteme ještě 10,8 procenta typicky balkánského typu I2, znamenalo by to, že jen asi 47 procent českých mužů jsou Slované.

Zajímavým příkladem pro srovnání je sousední Rakousko, které má v tomto smyslu velmi podobný genetický profil jako Česká republika. Dalo by se říct, že tamější lidé mají i podobnou mentalitu. Protože se však v Rakousku mluví germánským jazykem, zatímco u nás slovanským, jsou Rakušané vnímáni jako Germáni a Češi jako Slované. Co to vypovídá

o genetickém původu? Má DNA vůbec něco společného s etnickou identitou? I podle následujícího osobního příběhu moc ne.

Před časem jsem si v rámci rozhovoru o DNA s genetikem Danielem Vaňkem pro časopis *Živá historie* nechal zjistit svou haploskupinu.* Původně jsem předpokládal, že budu muset dávat krev (jde přece o pokrevní linii), ale doktor Vaněk mi jen odebral vatovou tyčinkou z úst vzorek slin. Přestože jsem se vždycky považoval za Slovana srdcem i duší, ukázalo se, že patřím do haploskupiny I1, která je typická pro Skandinávii. Znamená to snad, že můj prapředek v mužské linii byl Germán? Neznamená, protože při rozhovoru s doktorem Vaňkem jsme si vysvětlili, že DNA nemá s etnicitou nic společného.

Zajímalo by mě nicméně, jak se tady můj „praotec“ ocitl. Že by snad patřil k původnímu germánskému osídlení v 1. až 5. století, zůstal tady, když většina ostatních odešla, za manželku si našel nějakou pěknou Slovanu a jeho rod pak se Slovany splnul? Jenže moje haploskupina není typická pro Německo, ale pro Skandinávii. Takže by tu snad nějaký švédský voják za třicetileté války zanechal své sémě? Možné to je, ale pak bych očekával, že budu mít blond vlasy, což je v mém případě přesně naopak. Od dětství mám vlasy černé jako uhl. Vědci už dnes ovšem vědí, že ani to o ničem nevyovídá, protože vlasy se nedědí v otcovské linii a Y-chromozom mluví jen o jednom z mnoha mých předků.

Co z toho všeho plyne pro nejstarší Slovany ve střední a východní Evropě? Napoví nám to citát svatého Isidora ze Sevilly

* V genetice se výzkum haploskupin chromozomu Y využívá právě při analýze vývoje populací. Každá haploskupina obsahuje linie velmi podobných nebo shodných genetických profilů, takzvaných haplotypů, které mají stejného genetického praotce (v případě mitochondriální DNA pramatku).

(560–636), jednoho z nevlivnějších učenců raného středověku, z jehož díla vycházel třeba i český kronikář Kosmas. „*Ex linguis gentes, non ex gentibus linguae exortae sunt.*“ Čili: „Z řečí vznikly národy, ne z národů řeči.“ Tato teze říká, že určitá skupina (etnikum či kmen), která mluví stejnou či podobnou řečí, má tendenci spojovat se dohromady, vytvářet společnou kulturu a organizační struktury podle své vyspělosti, a především se vymezovat vůči okolí. Poté se nazve nějakým jménem a může z ní vzniknout kmen či národ. Nikde ovšem není psáno, že takových skupin nemůže z jednoho jazyka vzniknout víc.

Utváření kmenové organizace

K čemu tedy došel Florin Curta ve své knize *The Making of the Slavs* (Utváření Slovanů)? Rozvíjí myšlenku, že původní Slované vlastně neexistovali, natož aby žili v nějaké pravlasti se společnou kulturou a zvyky. Pouze existovaly nějaké skupiny kmenů, které žily za hranicí Byzantské říše, pravděpodobně mluvily společným jazykem, ale prozatím nevytvářely žádné širší společenství ani identitu. Teprve Byzantinci, kteří se s nimi v 6. století tvrdě střetli, je ve skutečnosti stvořili – tím, že se o ně začali zajímat, popisovat jejich zvyky a způsoby a nazývat je společným jménem. Curtova teorie může působit revolučně, ale ve skutečnosti se v podobném duchu uvažuje už několik desetiletí také o původu Keltů, pro které byl nejspíš formativní kontakt se starověkou Římskou říší.

V 6. století tak byli poprvé zmíněni Slované (*Scлавini*) gótským historikem Jordanem žijícím v Konstantinopoli: „*Dácie se rozprostírá v podobě věnce, obklopená strmými Alpami [Karpaty], podél kterých na levém břehu [svahu], jenž směřuje na sever, a to od pramene řeky Visly, se na nesmírných prostorech usadil početný kmen Venetů. I když se jejich jména teď mění podle rodů a sídlišť, nazývají*

se především Slované [v orig. Sclavini] a Antové. Slované přebývají od města Novietum a jezera zvaného Mursiánské až po Dněstr a na sever až po Vislu. Sídlí v močálech a v lesích místo ve městech. Antové, kteří jsou mocnější než Slované, jsou rozšířeni tam, kde se Černé moře zakřivuje mezi Dněstrem a Dněprem, obě řeky jsou od sebe vzdáleny mnoha stanovišti. Na pobřeží Baltského moře, kde se tok řeky Visly vlévá trojím ústím, sídlí Vidivariové, pocházející z různých národností...“

Zde se poprvé dostáváme k Venetům (či Venedům, Viniďům). Tak se zřejmě nazývali předkové Slovanů, kteří mohli žít údajně už od 2. tisíciletí př. n. l. kdesi v jihoruských stepích. Zmiňují je starořímstí dějepisci, ale nic bližšího o nich neříkají. Že by tedy namísto Slovanů žili v oné pravlasti (pokud bychom přijali hypotézu o její existenci) vlastně Veneti, které někteří badatelé nazývají Protoslovany? Podle zmínek v antických pramenech se zdá, že se tito Veneti dělili na Slovany (Sclaviny) a Anty. I když Jordanes označil Anty za mocnější než Slovany, později se situace otočila. Antové se stali víceméně slovanským kmenem (alespoň podle kultury a jazyka), ale sídlili na východě Balkánu a dál na východ podél pobřeží Černého moře, kde byli vystaveni velkému tlaku etnik přicházejících z Asie i z Evropy (Sarmatů, Gótů, Avarů). Navíc se zřejmě dostali do konfliktu se samotnými Slovany. Zejména trestná výprava Avarů kolem roku 602 znamenala pro Anty natolik krutou ránu, že zmizeli z byzantských pramenů a později se podíleli na vzniku kmenového svazu Poljanů, jehož centrum se nacházelo v Kyjevě.

Curta ovšem tvrdí, že Jordanes a další byzantští vzdělanci získávali zprávy o dění za hranicí říše jen zprostředkovaně a že tamní kmeny na základě kusých informací záměrně dělili do skupin, aby se v nich vyznali. Při tom se jim systematičtí Byzantinci snažili přisoudit určité vlastnosti, opět podle útržkovitých zpráv od obchodníků, vojáků či zvědů, a roztrždit je podle nich. Samotní Slované takovou strukturu, jak si ji představovali civilizovaní Byzantinci, mohli jen těžko udržovat.

Ve skutečnosti se podle Curty začali společně organizovat až v bojích s Byzantskou říší. To platí nejen pro Slované jako celek, ale i pro dílčí národy. Je tedy zřejmé, že určitě nemohl existovat v nějaké pravlasti žádný kmen Čechů (ani Chorvatů, Polanů či Rusů), který by se zvedl a hromadně se v počtu tisíců či desetitisíců osob přesunul do české kotliny, jak evokují ona zjednodušená školská schémata.

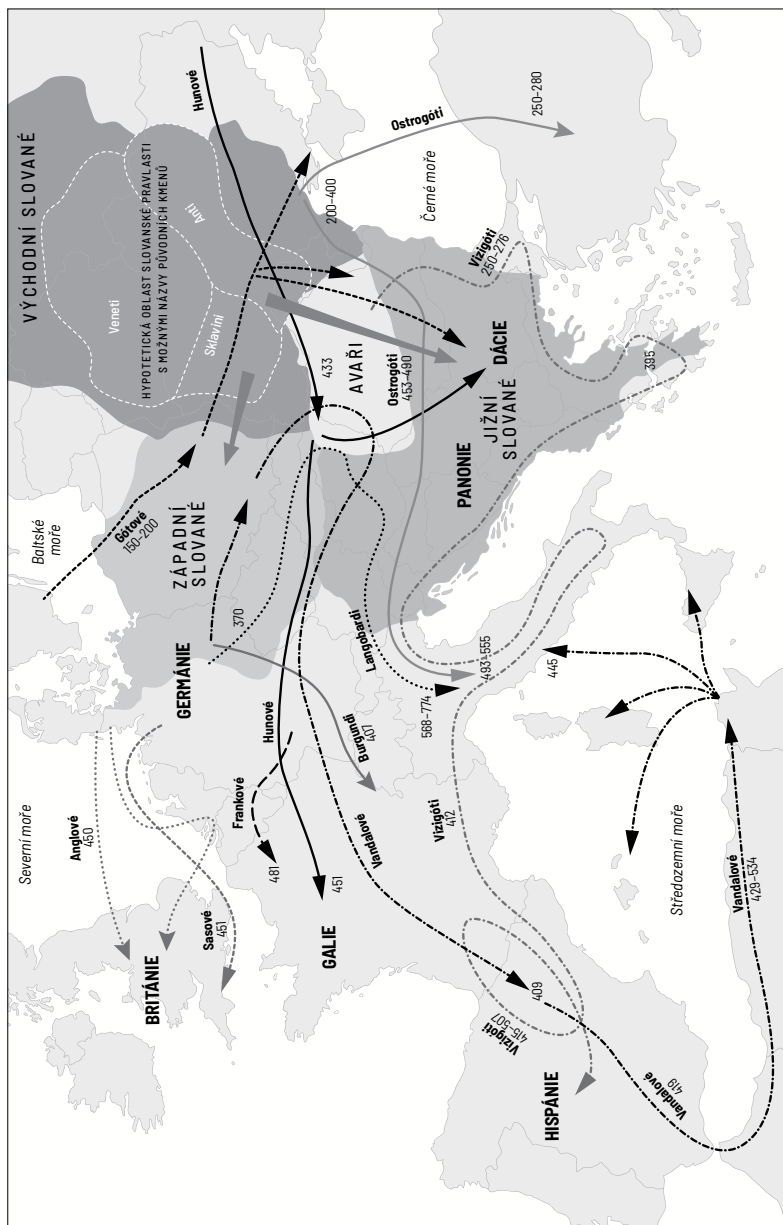
Jak mohla migrace Slovanů do budoucích českých zemí v 6. a 7. století vlastně vypadat? Opět můžeme pouze hádat, takže zkusme nastínit několik teorií, o nichž historici uvažují, a zhodnotit, nakolik jsou věrohodné. Obecně se předpokládá, že Slované na naše území přišli ve dvou vlnách, přičemž ta první se tu objevila zřejmě v první polovině 6. století. Dříve se takřka s jistotou uvádělo, že přišli takzvanou Moravskou branou, což je důležitá komunikační stezka procházející mezi Ostravou a Olomoucí. To by znamenalo směrem z Polska. Ale dnes předpokládáme, že putovali i z jihovýchodu, tedy ze Slovenska.

Druhá vlna Slovanů pak přišla na naše území někdy na přelomu 6. a 7. století, když byli Slované od „původních“ sídel na Dunaji vytlačováni Avary, s nimiž doposud sdíleli společné území. K tomuto problematickému soužití se ještě dostaneme.

Otázka putujících skupin

Slované každopádně osídlovali náš kraj postupně a jen sotva zde našli panensky neosídlenou půdu, jak tvrdí kronikář Kosmas: „*A poněvadž tato země [Čechy] za těch časů ležela nedotčená rádlím a do té doby ještě do ní nevešel člověk, který by se jí dotkl, uznávám za vhodnější o její úrodnosti či neúrodnosti pomlčet, než říci něco nezaručeného.*“ Můžeme jen tušit, že kdysi výrazná moc Germánů v našich končinách slábla i díky rozpadu říše Durynků na

Volně šířitelná ukázka z knihy Temné počátky českých dějin. Odkud k nám přišli a jak žili první Slované

Migrace vybraných kmenů v 2. až 6. století doplněná o tradiční schéma šíření Slovanů od 6. do 9. století.

západě. Zbývá Germáni proto nebyli dostatečně organizovaní, aby mohli vlně slovanských kolonizátorů vzdorovat.

Jak tyto příchozí skupinky vypadaly? Dříve se předpokládalo, že z původní pravlasti se vydělilo několik desítek, možná až stovek jedinců obývajících třeba jednu vesnici. Ti pak vytvořili karavanu mužů, žen, dětí i starců, naložili své věci na vozy, případně na záda, dobytek či koně (těch ovšem asi moc neměli), a vyrazili vstříc světlým zítřkům na západ, o němž měli jen velmi nejasné ponětí. Trochu se nabízí paralela s migrací bělošských karavan na americký Divoký západ, kterážto situace byla našim předkům v 19. století dostatečně známá, takže mohli předpokládat, že o třináct století dříve to mohlo probíhat podobně. Motivace i způsob pohybu migrujících Slovanů však byly zřejmě odlišné.

Moderní historici často hovoří o jakémsi toulání vojenských družin, které se zformovaly kolem charismatických vůdců. Putovaly krajem a buď plenily, nebo se nechávaly najmout jednotlivými lokálními náčelníky. Taková vojenská družina obvykle mívala několik desítek členů, maximálně třeba stovku. Byla založena na osobních vztazích – všichni bojovníci se vzájemně znali a věděli, že se na sebe mohou spolehnout – v boji i mimo něj. Příležitostně se několik družin spojilo proti silnému nepříteli do jakéhosi vojska, aby se pak zase rozešly. Ve větším uskupení stovek či tisíců osob se už nešlo spoléhat na běžnou osobní komunikaci a vazby a musela vzniknout složitější organizace včetně určení velitelů oddílů, vojů apod.

Když družiníky putování unavilo, založili vesnici nebo soustavu osad ve vybraném kraji, obvykle u řeky, protože ty měly význam pro obdělávání polí i jako komunikace. V tomto případě zůstává otevřená otázka žen a dětí. Je možné, že tito válečníci své původní rodiny opustili, a když se rozhodli usadit, zabrali si místní ženy (ať už langobardské, bavorské, keltské

či slovanské). Buď je koupili od jejich otců a bratrů, nebo je unesli násilím.

Další možnost je, že muži z ozbrojených družin měli základnu, kde hospodařily jejich rodiny a kam se příležitostně vraceli, ať už na zimu, nabrat síly či doplnit zásoby při nedostatku kořisti. Tato varianta připomíná způsob života severských vikinguů, jen by se nájezdy odehrávaly po souši a nikoli na dlouhých lodích. V takovém případě mohlo osídlení proběhnout tak, že bojovníci z vojenské družiny objevili příhodné místo k životu, například vesnici, kterou už našli opuštěnou, případně již sami vydrancovali a vyvraždili. Následně vyhodnotili, že je pro ně výhodné přesunout svá sídla do této oblasti, vrátili se pro své rodiny a dovedli je do nového domova.

Jaké vzdálenosti přitom mohli družiníci, případně jejich rodiny překonat? Měli docela širokou oblast působnosti, když uvážíme, že jižní hranici tvořila Byzantská říše na Dunaji a severní hranici Baltské moře (u něhož ovšem sídlily baltické národy, se Slovany pouze příbuzné). Na západě by naráželi na území germánských kmenů, s nimiž se museli buď dohodnout, nebo střetnout, a na východě ležely nedozírné ruské pláně, kde mohli potkat maximálně turkické nomádské kmeny.

Darek vypráví o putování družiny

Poprvé jsem zabil člověka. I když to bylo v boji, cítil jsem se hrozně. Sekl jsem ho do hlavy sekerou, když se sám napřahoval k ráně a nestihl se krýt štítem. Byli jsme v přesile a byl by to zázrak, kdyby nás vesničané dokázali přemoci. Kromě toho jsem ještě musel zneškodnit výrostka, co už si hrál na muže a chtěl bránit svou vesnici. Sekl jsem ho do ruky tak silně, že se vzdal dalšího odporu.

Když bylo po všem, přivlekli jsme mrtvolu na jednu hromadu na kraj dobyté vesnice. Zapálili jsme je, aby jejich duše odešla

k bohům. Bránili se statečně, a tak si zasloužili důstojný pohřeb. Byli mezi nimi hlavně muži všeho věku kromě nejmenších dětí a nemohoucích starců. Ale našlo se i pár odvážných žen, které neváhaly, vzaly do ruky sekeru či dlouhý nůž a pokoušely se nám vzdorovat. Teď tu ležely se svými muži. Naše bojovnice jsme pohřbili zvlášť, přičemž vojvoda Brhel za každého z nich pronesl smuteční řeč. Ztratili jsme asi deset mužů. Některé jsem docela dobře znal, ale naštěstí mezi nimi nebyl nikdo z mých nejbližších přátel. Ale vraťme se o pár týdnů zpět.

* * *

V družině jsem patřil k těm nejmladším. Žil jsem teprve své sedmnácté léto, když jsem s ostatními muži poprvé opouštěl rodnou vesnici, abychom našli lepší místo k životu. Urazili jsme velký kus cesty kolem Dunaje a několika dalších řek, než jsme dorazili do kraje, kde bychom se mohli usadit. Cestou jsme se živili lovem lesní zvěře a ryb, ale občas jsme se poměli i v nějaké vsi. Pod pohrůžkou železného ostří nám nikdo pohostinnost neodmítl. Byl jsem tomu rád, neměl jsem dobrý pocit z vraždění nevinných lidí. Každý z nich by doma našel sekeru či kopí a dokázal se bránit, jenže nás bylo moc. Odpor by nedával smysl.

Ani tenhle kraj nebyl výjimkou a zdejší obyvatelé se s námi ze strachu o život a zdraví podělili o své zásoby. Jenže Brhel usoudil, že se mu tady líbí, protože je tu prý lidu málo, a přitom to vypadá, že půda je úrodná a dalo by se tu žít příjemně než u nás doma, kde v jednom kuse obtěžují Avaři či Římané. Navíc se prý dohodl s dalšími vojvody bojových družin, že vyrazí taky tímto směrem, a kdyby se zdejší chtěli bránit, vzájemně si vypomůžeme. Ale nebylo to potřeba. V jedné vesnici jsme se dozvěděli, kde sídlí germánský vladyka, co si dělá nárok na vládu nad zdejším krajem. Sice se často neukazuje, ale občas se schází se staršíny z ostatních vesnic a radí se s nimi o všem možném. Brhel si pro-

mnul ruce a prohlásil, že je to skvělá příležitost. Když zabijeme vladyku, ostatní se nám už ochotně podřídí. Bylo nás asi tolik, že na každého bojovníka z vesnice, kterého měl mít podle slov místních tamější vladyka k dispozici, jsme měli dva své.

A tak jsme se k němu vypravili na „zdvořilostní“ návštěvu v plné zbroji. Brhel dal vladykovi na výběr, jestli se chce sbalit a odtáhnout někam do daleka, jenže to se mu nezamlouvalo. Mluvil jakousi hrdelní řečí, kterou našťěstí Brhel i mnozí další zkušenější bojovníci lámaně ovládali. Naučili se ji na svých předchozích výpravách. Germánský vladyka prohlásil, že neodtáhl se svými soukmenovci, kteří opouštěli tento kraj před pár lety, a nehodlá se stěhovat ani teď. Jestli ho prý chceme odtud dostat, můžeme to zkusit. Brhel však nebyl tak hloupý, aby se pouštěl do přímého boje. Věděl, že by hodně ztratil. Dal nám pokyn a všichni jsme z vesnice opatrně vycouvali. Pak stačilo pár dní počkat, aby se Germáni unavili při hlídkách, na nichž museli mít neustále oči na stopkách. Pokusili se sice poslat pro pomoc do jiných vesnic, ale jejich posly jsme šťastně lapili.

Vesnici jsme přepadli asi o týden později za svítání, když pozornost válečníků nejvíce ochabuje. Výsledek už znáte. Z vladykovy vesnice vyvázli bez újmy jen neozbrojené ženy, děti a pár starců. Ani muže jsme nezabili všechny, některé jsme jen vyřadili z boje. I chlapec, co jsem ho sekl do ruky, zůstal v hloučku mezi raněnými. Z těch poddajných naděláme otroky, ostatní budeme muset stejně zabít.

Brhel po odpočinku nařídil rozdělit družinu na dvě skupiny. Jedna měla zůstat na místě, obejít okolní osady a zajistit území. Zároveň se měla spojit s ostatními spřátelenými družinami, abychom se zbytečně nepřeli o stejnou půdu, když můžeme jako sousedé těžit ze spolupráce. Druhá skupina měla připravit zásoby na cestu a vyrazit podél řek domů, aby stihla do zimy přivést naše rodiny a celý zbytek vsi. Do této skupiny určil Brhel otce od rodin, aby své blízké co nejdříve spatřili a mohli je po cestě chránit.

Chtěl jsem se k nim přidat, protože se mi stýskalo po matce, obou sestrách a malém bratříčkovi, jenže vojvoda mě zadržel. Prý nemám ženu a děti, a tak tam nejsem potřeba. Manžel mé sestry se s touto skupinou vrací, takže se postará i o ostatní příbuzné.

Zkoušel jsem vojvodu přemluvit, ale nebylo to nic platné. Zůstal jsem s Brhelem. Bojovat s místními jsme museli už jen v jedné vesnici. Naštěstí jsem už přítom nemusel zabíjet. Podařilo se mi při tom zachránit mladou dívku, když si ji chtěl jeden z našich vzít násilím. Popravdě se mi líbí a třeba by se mohla stát mou ženou, přestože její podivné řeči skoro nerozumím. Usadím se s ní tady, postavíme dům, zoráme pole a snad už nikdy nebudu muset na žádnou další válečnou výpravu. Jednou mi to stačilo.

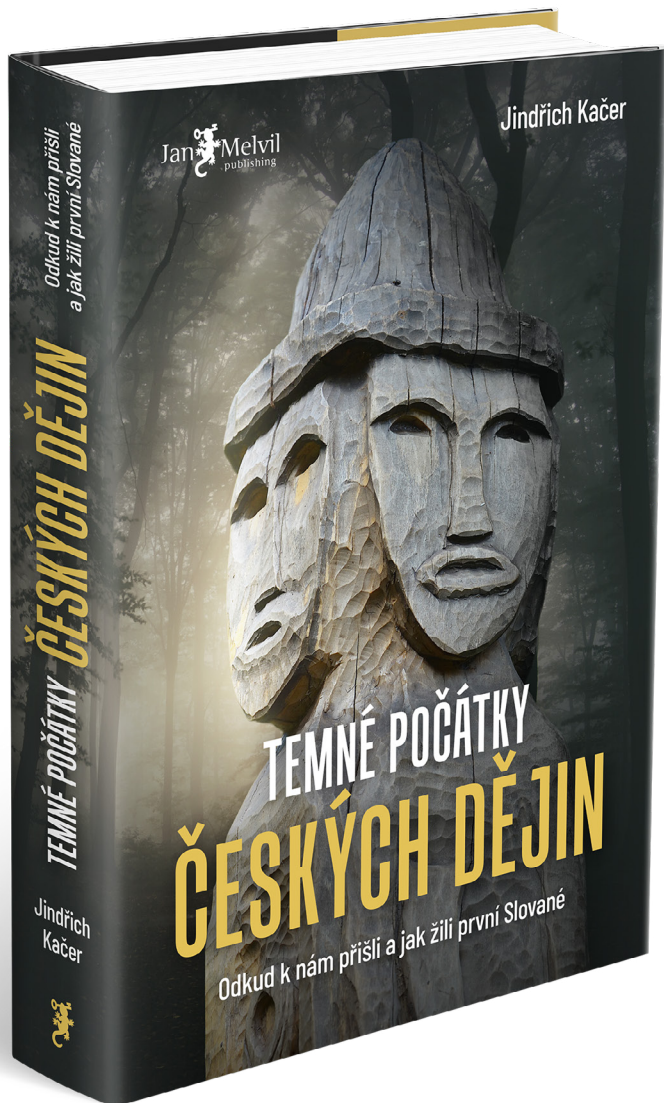
Rozlévání slovanské kultury

V každém případě se Slované před rokem 800 postupně rozšířili od dolního toku Dunaje, kde jsou doloženy jejich střety s Byzancí, až do Polabí, kde víme o sídlech Polabských Slovanů (Obodritů, Veletů, Stodoranů, Ratarů a dalších). Tento přesun nemusel proběhnout najednou. Jelikož hovoříme o období čítajícím několik generací, mohly vojenské družiny přesouvat svá sídla postupně s odstupem několika roků, či dokonce desítek let. Přesto můžeme předpokládat, že se přesídlení o několik set kilometrů (odpovídající cestě ze středního Podunají do české kotliny) mohlo odehrát i během jednoho roku. Tedy pokud bojovníci oblast předem prozkoumali a zajistili cestu pro ženy a děti. Z dolního Podunají k pobřeží Černého moře už by to však bylo obtížnější, protože trasa má skoro patnáct set kilometrů.

Podle Florina Curty *„se Slovanstvo od 5. či 6. století slovy klasické filozofie rozlévalo po širých pláních i hornatinách evropského východu jako aristotelovská látka, základní stavební a skladebný prvek*

lidského universa“. To znamená, že se slovanskými skupinkami se na naše území přesouvala také specifická kultura a spolu s ní i jazyk. Řekněme, že vymezení se vůči civilizované Byzanci mohlo být pro jakékoli skupiny usídlené v dříve zmíněné oblasti mezi Středozezemním a Baltským mořem natolik lákavé, že místní obyvatelstvo zkrátka přijalo způsob života příchozích Slovanů a splynulo s nimi. Přijalo i slovanský jazyk, který ovšem poznamenalo vlastními vlivy. Tím se obloukem vracíme k tomu, že Slované nelze vymezit geneticky, protože lidé, jejichž předkové sídlili ve střední Evropě od prehistorických dob, se stali Slováky stejně tak jako nově příchozí.

Proč se však natolik potřebovali vymezit vůči Byzantské říši, nabízející spoustu civilizovaných výhod? Historik Petr Charvát (inspirovaný rakouským historikem Waltherem Pohlem) uvádí ve své knize *Počátky českého státu* několik zajímavých zaznamenaných příkladů, jak „barbarům“ (byť tedy germánským) v 6. století civilizovaný systém škodil a utíkali před ním. Zahrnoval totiž nejen pravidelné daně, ale také tlak na přijetí křesťanství a s tím související konfiskace majetku velmoži, kteří si zrovna usmysleli obohatit se na úkor pohanů. Byzantinci se tak někdy chovali i vůči lidem, kteří jim dříve věrně sloužili a bojovali v jejich vojsku. Občas dokonce i k těm, kteří se zcela romanizovali, přijali křesťanství a byzantský způsob života. Pro některé byzantské šlechtice totiž zůstávali pořád přivandrovalými barbary a proti organizované státní moci neměli tito lidé jinou obranu než uniknout z jejího dosahu.

Kupte si papírovou nebo elektronickou verzi knihy
za skvělou cenu na www.melvil.cz